

BENKÓ ELEK

A székelyek és a Székelyföld régészeti kutatásának eredményei és feladatai

Az utóbbi években jelentősen gyarapodó, székely témájú szakirodalomban kevésbé látványos, de szilárd helyet foglal el néhány összefoglaló igényű régészeti tanulmány. Megszületésüket, a korigény mellett, mindenképp annak köszönhetik, hogy a székelység és a Székelyföld régészeti kutatása az 1980-as évekre jutott el oda, hogy a korábbi, alig használható apró adat-töredékeket lassanként értékelhető képpé rendezze. 1974-ben Mesterházy Károly még mindössze három oldalon számolhatott be a székelyföldi régészeti kutatások tanulságairól¹, az azóta eltelt időszak feltárásai a középkor tárgyi leleteit Erdély és a Székelyföld településtörténetének igen jelentős, önálló történeti mondanivalót hordozó forráscsoportjává tették.

Az alábbiakban a székelyföldi régészeti kutatás általános helyzetét próbálom áttekinteni úgy, hogy egyszerre legyenek tekintettel az elért eredményekre, a kutatás belső ellentmondásaira, adósságaira és feladataira.

Közelről szemlélve a kutatás állapotát, a kétségtelen eredmények dacára az élénk táruul kép cseppet sem idilli. Székelyföldi kutatásokat végző régészként ismételten nyomon követhetem, miként váltak sommás publikációk korántsem mindig szilárd ásatási megfigyelései idővel biztosnak hitt történeti következtetéssé. E téren a helyzetet rendkívül rontotta az, hogy a szűkszavú ásatási beszámolókból, a módszeres anyagközlések hiányából és a számtalan közöletlen tárgyból fakadó nehézségek mellett az amúgy is távolos vidék régészeti leletei – közismert, tudományon kívüli okokból – hosszú évtizedekig elérhetetlenek voltak a magyarországi kutatás számára. Eközben a csak említésből ismert leletek néha önálló életre keltek, a közzétett adatokat ugyanis régész is, történész is a helyszíni ellenőrzés lehetősége nélkül kényszerült felhasználni. Az évtizedek óta nem publikált ásatások néhány közzétett adatának gyakori ismételtetése önmagában is további hibák forrása. A keresztúrszéki Fiafalva határában 1962–64-ben Székely Zoltán egy kiterjedt, késő népvándorláskori falu 40 nem egykorú, részben egymásra ázott házát bontotta ki. A feltárt *teleprészlet* 1991-re teljesen kiásott, 44 házból álló faluvá változott. Hasonló történt Kézdi-polyán – Kőhát VI–IX/X. századi, 1964–66 között kutatott településével is, melynek megismert részlete negyedszázad múltán „egy ... 14 kunyhóból álló VI–VII. századi, valamint erre a VIII–X. század közötti időben rátelepedett 16 kunyhót számláló falu”-ként szerepel.²

A helyi múzeumok anyagának és a vonatkozó szakirodalom megállapításainak áttekintése egyaránt arról győzheti meg a régészt, hogy korszakhatárhoz érkezünk. A Székelyföld régészeti kutatása túljutott a kezdetek és találgatások „hőskorán”, számos eredménye a történetírás maradandó értékének bizonyult. Másfelől azonban a továbblépés számottevő akadály a, hogy

részletes ásatási beszámolók, monográfiák és módszeres anyagközlések helyett változatlanul az elmúlt évtizedek szűkszavú, sommás jelentéseire és minimális közzétett régészeti leltre támaszkodhatunk. Súlyosbítja a problémát a székelyföldi múzeumok generációs válsága is. A területet az 1950-es évek óta kutató Ferenczi Géza, János Pál, Molnár István és a legtöbbit ásató és publikáló Székely Zoltán nyugalomba vonulása, többek – köztük e sorok írójának – távozása és a mostoha nemzetiségi politika megkötései nyomán a Székelyföld középkori régészeti kutatása jelenkori mélypontja felé tart. Ilyen körülmények között a még munkaképes kutatók felelőssége rendkívül nagy, ugyanis az elmúlt évtizedek kislélegzetű, nem korszerű, de mégiscsak új eredményeket hozó ásatásainak hiányos dokumentációja és lassan összekeveredő leletei feldolgozó után kiáltanak. Kétségtelen, hogy e hálátlan feladattal az egykori ásatóknak kellene, kellett volna megbirkózniuk, félő azonban, hogy ez éppúgy az utókorra marad, mint számos, ingatag alapokon nyugvó elmélet kényszerű lebontása. Különösen időszerűvé teszi mindezt, hogy sok lelőhely és épületmaradvány pusztulása utolsó stádiumában várja a tudományos igényű terepszemlét, hitelesítő ásatást vagy részletes felmérést. Számolni kell azal is, hogy a vidék nyugdíjas korú helytörténészeinek és a lelőhelyeket, hátrárnevet, néphagyományokat felidézni képes idős földműveseknek emlékezetére már csak korlátozott ideig lehet támaszkodni.

A kutatásra nehezedő teóriefantomok kritikája és felszámolása talán még a várva várt anyagközléseknél is sürgetőbb feladat, ezek kiindulópontja ugyanis csak kisebb részben hibás régészeti értelmezés, feltűnésük gyakrabban azoknak az önálló forráskritikára nem vállalkozó régészeknek a „jóhiszeműségével” függ össze, akik hitelt adtak mediévista elődeik közléseinek, mindenekelőtt Kemény József oklevél-hamisítványainak.³ E tekintetben szubjektív, de el nem fogadható magyarázat lehet az, hogy a Székelyföldre vonatkozó középkori, különösen pedig az Árpád-kori okleveles anyag rendkívül kis, még erdélyi vonatkozásban is igen szerény mennyisége számos helytörténészt visszariasztott attól, hogy számukat a hamisítványok kiiktatásával tovább csökkentse. Ugyanakkor a kevés írott adat mellett óhatatlanul felértékelődtek a régészeti megfigyelések, melyeket sajátos kettősség jellemzett. Alapként – néhány kivételtől eltekintve – kislélegzetű, szondázás- vagy leletmentés-jellegű feltárások szolgáltak, melyekkel kapcsolatban igen nagy elvárásokat támasztottak (új adatok a székelyek beköltözése előtt a későbbi Székelyföld területén élt lakosságról, a székelyek eredetéről, Kelet- és Délkelet-Erdélybe telepítésük időrendjéről, az Árpád-kori székelység településrendjéről stb.), ami azzal járt, hogy a viszonylag kisszámú régészeti emlékre gyakran túlságosan is súlyos, azok teherbírását meghaladó elméleteket építettek. Mindebben nagy szerep jutott a másodkézből vett, ellenőrizetlenül felhasznált történeti adatoknak, illetőleg a régészek és helytörténészek által végzett, műkedvelő nyelvészeti fejtegetéseknek.

Kemény József oklevél-hamisítványai, kétségkívül tudatosan, két, következményeiben rendkívül jelentős téma, a székelyföldi Árpád-kori várak, illetve az állítólag itt élt idegen etnikumok (besenyők, románok) kérdése körül sűrűsödnek. Közülük talán az 1301-es, *Castrum Vduord* királyi várát (a székelyudvarhelyi várát) és a közeli *Olahfalu* Ursus nevű kenézét említő oklevél

hamis volta ment át leginkább a köztudatba⁴, míg a kézdiszentléleki királyi várat (*Castrum nostrum Regium Zenth Lelewkh in confinijis terre Siculorum superioribus annis per Tartarorum rabiem ... destructum*) említő, 1251-re, illetve 1271-re keltezett hamis oklevélre⁵, valamint az 1353-ra datált, a pogányok és besenyők ellen épített, majd a szentlélekihez hasonlóan a tatárok által állítólag elpusztított Lécfalva-várhegyi királyi várat, továbbá az ugyanitt, a hegyek között felépült *Zechelemez* (!!!) őrtornyot gyanús részletességgel tárgyaló Kemény-féle hamisítványra⁶ hiteles forrásként támaszkodhatott még a közelmúlt régészeti kutatása is⁷ Ennél jóval nagyobb bonyodalmat okozott Kemény József másik hamisítvány-sorozata. A Csík- és Kézdi-szék között Fehér megyei enklavéként elterülő Torja birtokhoz tartozó Szárazpatakon két 1324-ben kelt oklevél ruténokat (*Rutenos*) említ, akiknek nevét Kemény – aligha véletlenül – következetesen Bicenos [besenyők – szerk. megj.] formában közölte.⁸ Jóllehet a kérdéses diploma helyes szövegét már a Székely Oklevéltár ún. VIII. kötetében újraközölte Barabás Samu, és az állítólag korábban besenyők által lakott, de nagyon elpusztult csík-széki Lázárfalvát (+1365), továbbá a hajdan szintén besenyőkkel benépesített Alsó- és Felső-Rákost (+1421) említő hamis oklevelekről⁹ is köztudott volt, hogy szintén a fenti forrásból származnak, a torjai faluásatáson előkerült néhány Árpád-kori cserépipüst-töredék, egy Erdővidéken szórványként talált, háromlábú bronzedény téves etnikai meghatározása, megtámogatva az idézett hamisítványokkal, elegendőnek tűnt ahhoz, hogy Székelyföldön számottevő besenyő népességet feltételezzenek.¹⁰ Az Árpád-kori fazekasok legjellemzőbb alkotásai, a cserépipüstök maguk is sok baj okozói. A román kutatás szívesen tekinti „jellegzetesen” besenyő edényeknek őket (vagy bármilyen egyéb eredetűnek, a bármilyenből is lehetőleg a magyart kizárva), és ez az idejétmúlt hipotézis olyan mértékben magával ragadta az udvarhely-széki Bögözben faluásatást végző régészeket, hogy egyetlen cserépipüst-perem és körülményes nyelvészkedés után Udvarhely-szék területét is vegyes, elmagyarosodott (!!!) kézdi székely-besenyő lakossággal népesítették be¹¹

Az ellenőrizhető részletek alapján nem meggyőzőek azok az elképzelések sem, melyek – külön-külön is bizonyítatlan történeti, régészeti és nyelvészeti ötletek egymásra halmozása nyomán – a Székelyföld különböző korú és jellegű várait időben egymást váltó határvár-rendszerek láncszemeivé fűzik, és e képzletbeli várláncolatokból fontos településtörténeti következtetéseket vonnak le¹²

Csak érintőlegesen említem a székely telepítés előtt a területen élt román őslakosságról szóló elképzeléseket, melyek alapjául nem régészeti vagy történelmi tények, hanem a tudománytól merőben idegen politikai óhajok szolgálnak.¹³

Mielőtt a legfontosabbnak vélt időtálló régészeti eredmények áttekintésére térnék, ismételten utalnom kell arra a nyilvánvaló tényre, miszerint a székelyek régészete nem tekintendő azonosnak a Székelyföld középkori régészeti kutatásával. Régészek számára köztudott, hogy a honfoglalás- és kora Árpád-kor tárgyi hagyatékában a korabeli írott forrásokban említett etnikumokat, csatlakozott népeket vagy néptöredékeket, illetve törzseket régészeti módszerekkel ma még nem tudjuk meghatározni. Hasonló a helyzet a széke-

lyek esetében is, akiknek korábbi, kárpát-medencei szállásterületeire történeti és nyelvészeti adatok utalnak, régészetiileg azonban mindmáig nem sikerült azonosítani őket. Másfelől a Székelyföld jó néhány kutatója számára nem volt idegen az az elképzelés, miszerint ez a korábban lakatlannak vélt terület igen korán, a székelyek „ösfoglalása” nyomán vált Székelyfölddé. Nyelvészek hívták fel először a figyelmet arra, hogy a későbbi Székelyföld nyugati peremterületén a székelység egy már korábban itt megtelepedett magyar népességre rétegződött. Az utóbbi évek településtörténeti és régészeti kutatása hasonló eredményre vezetett. Ma már a valószínűség magas fokán állíthatjuk, hogy Maros-szék az Árpád-kori Torda megye, Udvarhely-szék Küküllő megye, Háromszék és a külső medencék székei pedig Fehér megye területén szerveződtek, ahol a beköltöző székelyek megyei keretek között élő magyar alaplakosságot találtak. Ugyanakkor a fenti három megye keleti részén megtelepült székelyek a három fő székely nyelvjárást jelentő más-más dialektusban beszélnek, ami arra vall, hogy mindenik érintett megyének megvolt a maga *külön* székely története, a székek kialakulása pedig nem egy kezdetben egységes, hipotétikus Székelyföld utólagos feldarabolódásával, hanem igen korán, a betelepítés eltérő körülményeinek és az azt megelőző megyei beosztásnak megfelelően, földrajzilag is jól elkülönülő tájegységek szerint történhetett.

Mindez a régész számára azt jelenti, hogy a több királyi megye tartozékaiból valamikor a XII–XIII. század folyamán kialakult Székelyföldön feltárt Árpád-kori leleteknél, településmaradványoknál külön mérlegelést igényel annak eldöntése – már ha egyáltalán ez eldönthető –, hogy mely települések köthetők a székelység előtti, megyei keretek között élő magyarsághoz, melyek a több esetben joggal feltételezhető szláv maradványlakossághoz vagy a késő Árpád-kori magánbirtokokra telepített ruténokhoz, és melyeket lakhatták az ide költöztetett székelyek, akiknek falvai gyakran a korábbi, Árpád-kori települések folytatását jelentik.

A több szakaszban kialakuló Székelyföldet kutató régészet vitathatatlan eredménye, hogy a vizsgált területen számos Árpád-kori településnyomot sikerült felfedeznie és hozzávetőlegesen kelteznie is. Azokon a területeken, ahol módszeresebb kutatásra is sor kerülhetett, kiderült, hogy a ma meglévő falvak döntő többsége Árpád-kori eredetű, erre azonban csak régészeti leletek és a településnevek névtípusai utalnak, első írásos említésük ugyanis, a székelyföldi okleveles gyakorlat és írásbeliség fejletlensége miatt, igen gyakran csak a késő középkorból datálódik. A kevés és kislélegzetű faluásatás, leletmentés során (Udvarhely-székben: Bögöz, Csekefalva, Nagymedesér, Székelykeresztúr, Csík-székben: Csíkszentkirály, Háromszéken: Csernáton, Sepsikilyén, Sepsiszentgyörgy, Torja)¹⁴ az Árpád-korból általánosan ismert földbe ásott, agyagkemencés házakat, szabadtéri kemencéket, szemétdödröket és különböző rendeltetésű vermeteket tártak fel, az ásatások volumene azonban sehol sem tette lehetővé nagyobb, összefüggő falurészletek megismerését. Az egykori falvak belső szerkezetének dokumentálását így csupán a majdani kutatástól várhatjuk, akárcsak annak kiderítését, hogy milyen hatással volt a székely beköltözés számos más korábban meglévő és később is eredeti helyén továbbélő településre. Külön figyelemreméltó együttest alkotnak azok a településmaradványok, melyeket a korábban Dél-Erdélyben élt székely csoportok

feltételezett szállásterületén ástak ki, közülük is kiemelkedően fontos a XII. századi érmével keltezett medgyesi és baráthelyi leletegyüttes.¹⁵ Az utóbbi helyen igen jelentős falurészletet tárt fel E. Zaharia és L. Bârzu, az 1981-es ásatási idény végére a kibontott házak száma 45-re, a gödröké, vermeké 76-ra emelkedett, bennük sok XII–XIII. századi kerámiát (köztük cserépüstök darabjait), fémtárgyakat – többek között feltűnően sok sarkantyút – és egy felirat nélküli, a XII. század második feléből származó magyar denárt találtak. Az ásatást végzők által természetesen „román jellegűnek” vélt leletekben a kutatás józan vonulata (beleértve több román régészt is) az erdélyi százszok beköltözésekor keletre telepített székelyek felhagyott lakhelyét látja.¹⁶ E rendkívül valószínű értelmezéshez azonban a korábban elmondottak értelmében feltétlenül szükséges hozzáfűzni, hogy a Királyföldön talált, a szász telepítésnél korábbi Árpád-kori leleteknél – pusztán a tárgyak alapján – rendkívül problematikus annak meghatározása, hogy a feltárt emlékműanyag innen elköltözött székelyekhez vagy magyarokhoz vagy – bizonyos területeken – esetleg más népcsoportokhoz köthető. Az el- és beköltözés tényének regisztrálása mindenestre nem tűnik reménytelen feladatnak. Udvarhely-szék nyugati peremén, Keresztúr fiúszék területén az utóbbi évek kutatása arra figyelte fel, hogy – más erdélyi vidékekhez hasonlóan – az Árpád-kori házak tapasztott agyagkemencék, kerámia és települési szokások jelentősen eltérnek a késő népvándorláskori népesség gyakran félreeső mellékvölgyekben létrehozott, kőkemencés putrikból álló falvaitól és azok leleteitől. Az ugyanitt a XII–XIII. század fordulója körül hirtelen és jelentősen megemelkedő településszám sejteti a tegdi székelyek beköltözésének hozzávetőleges időpontját.¹⁷ Reméljük, hogy hasonló, részletekbe menő elemzés a Székelyföld többi részén is minőségileg új felismeréseket eredményezne. Nagy jelentőségű lenne, ha a középkori Magyarország azon területein, melyek a székelyek korábbi szállásterületei lehettek, a településtörténeti és régészeti kutatás olyan megfigyeléseket tehetne, melyek elvándorlásra, lakosságcserére utalnának, gondolhatunk itt a településrendet, a falvak belső szerkezetét és számát érintő jelentősebb törésekre, a közel egykorú temetők fölé újonnan települő falvakra és viszont, a nemrég elhagyott telepek fölött nyitott új temetőkre.

A településeknél lényegesen kevesebbet tudunk a Székelyföld Árpád-kori népességének temetkezéseiről. A kutatás balszerencséjére a szép számmal ismert telepekhez, falvakhoz tartozó temetőket csak a legritkább esetben sikerült eddig felfedezni és módszeresen feltárni, ami azért is sajnálatos, mivel a temetkezési szokásokra, sírmellékletekre és relatív kronológiára alapozó temetőelemzések árnyaltabb, időrendi szempontból szilárdabb megfigyeléseket eredményeznek, mint a székelyföldi telepítések érmével nem keltezett, csak bizonytalan érvényű analógiák segítségével datálható kerámiaanyaga.

Ilyen körülmények között kivételes jelentőségű az orbai-széki Petőfalván és Zabolán kiásott két temető ¹⁸, még akkor is, ha – további balszerencsénkre – egyik esetben sem ismerjük a temetőhöz tartozó telepet. A petőfalvi és zabolai Árpád-kori sírmezőt teljesen feltárta Székely Zoltán, a 283, illetve 198 kibontott temetkezés azonban a részpublikációk eltérő adatai és az ásatás előtt már elpusztult sírok miatt egyik esetben sem tekinthető a teljes sírszámnak. A két sírmező a X–XI. századi köznépi temetők szoros párhuzá-

ma, azzal a rendkívüli különbséggel, hogy míg az előbbieket a XI. század végén vagy legkésőbb a XII. század elején megszüntetik és templom körüli temetőknél adják át a helyet, az utóbbiaknál a legkorábbi érmék sem utalnak a XII. század második felénél korábbi időre. A temető területén templom nyomát a feltárók nem észlelték, igaz, mindkettőben megfigyelhető egy-egy üres, temetkezésre nem használt, kelet-nyugat irányba húzódó folt, ahol esetleg nyom nélkül elpusztult fatemplom állhatott. Az előzetes közlések nyomán sokáig úgy tudtuk, hogy a kor temetkezési szokásaihoz képest viszonylag gazdag sírokat (a koponya körül S-végű hajkarikák, melyekből néha többet is bórszjira erősítettek, övcsatok, sodrott, továbbá pasztabetétes vagy vésett díszű fejseggyűrűk, bronz függők, valamint vas és csont nyílcsúcsok, csoroslyaszerű vaskés, állatcsontok, köztük lóállkapocs és lófog) II. Géza, III. István és III. Béla érméi keltezték. Így szinte önként kínálkozott a következtetés, hogy a temető kezdetét a dél-erdélyi *Altland* II. Géza-kori szász beépítésével és a korábban itt lakó székely/magyar határőrök keletre költöztetésével kell összefüggésbe hozni.¹⁹ A petőfalvi temető új, részletes publikációjából és Székely Zoltán közöletlenül maradt cikkéből²⁰ – melyet a szerző szívességéből olvashattam – derült ki, hogy a két temető sokat emlegetett II. Géza- és III. István-kori érméi a valóságban felirat nélküli, a XII. század második feléből vagy végéről származó magyar denárok, melyeknek uralkodóhoz kötését napjaink kutatása bizonytalanabbnak tartja, mint Hóman Bálint monográfiája²¹ vagy az öt követő Unger-féle éremhatározó. Így, bár a szász telepítés és a székelyek keletre költöztetése közötti oksági összefüggés Erdély Árpád-kori történelmének szilárd ténye marad, a részletek tekintetében óvatosabb fogalmazásra kényszerülünk. Kétségtelen, hogy a fenti két temető, a XII. század második felében már archaikusnak számító temetkezési szokásaival, a központi hatalom által az Ojtozi-szoros előterébe telepített lovas-íjász határőrök és hozzátartozóik sírját rejtő. Továbbra sem világos azonban, hogy idekerülésük közvetlen összefüggésben áll-e a Szászföld legkorábban betelepített részének (*Altland*) előzetes kiürítésével, avagy egy általánosabb folyamat részéről van szó, melynek során a XII. századi magyarság számos, korábban gazdaságilag nem hasznosított, kedvezőtlenebb adottságú völgyet és medencét népesített be, és eközben a gyepük is keletebbre tolódtak. Ha a Zabolán és Petőfalván eltemetettek székelyek voltak, olyan korai székely csoporttal kell számolnunk, mely semmiképpen sem lehetett azonos a később idetelepített orbai székelyek közösségével. Rendkívül lényeges a tekintetben Györffy György felismerése, aki az 1247-ben a Feketeügnél a johannitáknak adott 400 eke földet a későbbi Orbai-szék területével azonosította²², az orbai székelyek ide így csak ezután költözhettek. A korábban itt élő határőröket valószínűleg a tatárjárás söpörte el, talán nem véletlen, hogy a petőfalvi temető legkésőbbi pénze IV. Béla korai verete (CNH I. 271.) volt.

Az utóbbi években felfedezett, teljesen még fel sem tárt segesvári temető azt sejteti, hogy a Zabola-Petőfalva típusú sírmezők kérdése szétfeszíti az *Altland*-Háromszék telepítési képletet. Leletei a fentiekéhez hasonlóak, a sírokat itt is XII. századi, felirat nélküli magyar veretek és III. Béla pénzei keltezték. A helyenként többrétegű temetőben templom nyomára még nem bukkantak²³. E sorok írójának a közeli, Keresztúr fiúszéki Szentábrahámon

végzett ásatása ugyanakkor azt bizonyította, hogy a XII. században a Székelyföld területén már kisméretű kőtemplomok köré is temetkeztek.²⁴ Szórványos adataink szerint a XII. századi szentábrahámi templom a környéken nem állt egyedül, társait az 1332–37-es pápai tizedjegyzékekben felsorolt egyházak legkorábbi, csak régészetileg kimutatható periódusaiban kell keresnünk. Kutatásukat megnehezíti, hogy e kisméretű falusi templomok már a XIII–XIV. század folyamán szűknek bizonyultak, följük új, tágasabb egyházat emeltek, lebontott maradványaikat pedig – pl. a szentábrahámi I. templom döngölt agyag alapozását – a későbbi építkezések és a mélyre ásott, késő középkori, kora újkori sírok csonkították meg. Az ásatással is kutatott székelyföldi templomoknál (Udvarhely- és Keresztúr-székekben: Felsőboldogfalva, Rugonfalva, Székelykeresztúr; Háromszék területén: Árkos, Csernáton–Szentkert, Ikafalva, Kézdikóvár/ Peselnek, Kiskászon, Kökös, Réty, Sepsikilyén)²⁵ az eddig közzétett megfigyelések alapján még nem világos, hogy a feltárt, késő Árpád-kori jellegű épületeket mikor is emelték, s hogy megelőzte-e őket egy korábbi egyházi épület vagy pedig egy Zabola-Petőfalva típusú temető. Sajnálatos tény, hogy a fenti ásatások során a templom körüli temetők nagyobb részletének módszeres feltárására – néhány síros kivételktől eltekintve – az ásatást végzők nem vállalkoztak.

Hasonlóképpen keveset tudunk a Székelyföld rotundáinak (Gyergyó-szentmiklós, Kézdiszentlélek, Székelyudvarhely, Székelyszáldobos)²⁶ funkciójáról és pontosabb kelezéséről. Csak gyanítjuk, hogy a Kézdiszentlélek-Perkőn álló kápolna javasolt kora Árpád-kori eredzetetése²⁷ éppúgy irreális, mint a székelyudvarhelyi Jézus-kápolna XVI. századi datálása.²⁸

A Székelyföld Árpád-kori vagy annak vélt várai kezdetől fogva a kutatás homlokterében álltak, talán velük kapcsolatban született a legtöbb részpublikáció és vita is Oka ennek – azon túlmenően, hogy a várak általában kedvelt célpontjai régészeknek és kincskeresőknek egyaránt – az lehetett, hogy a kevés hiteles írott adatot felmutató középkori Székelyföldön a várak különösen beszédes forrásnak ígérkeztek: helyi hatalmi centrumokat, a királyi hatalom jelenlétét, határvár-rendszerek elméletének igazolását várták tőlük, olyan információkat, melyek, a cseppben a tenger elve alapján, a székelység középkori településtörténetét lettek volna hivatva jobban megvilágítani. A kutatást alaposan beárnyékolta az a hiedelem, hogy a középkori székelyeknek nem voltak váraik, tehát az itt talált Árpád-kori erősségek a székelyek beköltözésénél korábbi időszakból származnának, és – egyes elméletek szerint – kozár-besenyő-korai székely őrség vagy vármegyei keretek között élő magyarok által védett királyi várak lettek volna, melyeket a székelyek letelepedésekor elhagytak. A székely vonatkozású középkori várak létét tagadó elképzelések valószínűleg egy 1492-ben kelt oklevél téves értelmezésére vezethetők vissza. A székelyek ekkor ugyanis nem a székelyföldi várépítés tilalmának általános érvényű elvét mondták ki, hanem a saját területükre Báthori István által épített székelyudvarhelyi *Castellum* emelése és a vajda által rájuk erőltetett *vártartomány* léte ellen tiltakoztak.²⁹

Ellenpéldával szolgálva, 1415-ben a sepsi székelyek Botfalu közelében várat (*quoddam Castrum sew fortalicium in terra ipsorum*) kezdtek építeni *contra notabiles domini nostri Regis Emulos*.³⁰ Az eddigi kutatásnak nem

tűnt fel, hogy a szóban forgó erősség könnyen azonosítható az eródsi Csókás-várával, ahol Székely Zoltán egy középkori kővár maradványait tárta fel.³¹

A Székelyföld és környéke, Kelet- és Délkelet-Erdély legkorábbi középkori várai kőből-fából épített, elég kisméretű építmények. Ma még nem világos, hogy a kora Árpád-kori királyi megyék keleti peremén található földvárak (Sajósárvár, Malomfalva, Homoródoklánd, Ugra, Barcaföldvár stb.) egy ma még bizonytalanul körvonalazódó, foghíjas külső határvár-övezet tagjai³², vagy pedig feudális magánvárak³³, esetleg korai határvárfalvak helyi központjai³⁴ voltak. Ez utóbbi lehetőségre utal, hogy Sajósárvár többperiódusú földvára mellett kora Árpád-kori telep és XI. századi temető részletét is feltárták. Sokatmondó tény az, hogy a Maros-völgy fölé emelkedő, a maga kategóriájában kiterjedtnek számító malomfalvi földvár megszüntte (XIII. század) után, a tőle alig 12 km-re kialakuló Marosvásárhelyet, Maros-szék központját a XIV. században még *Novum Forum Siculorum*nak nevezték.³⁵ Ez arra vall, hogy a malomfalvi földvár – melynek eredeti nevét nem ismerjük, a *Malomfalva* nevet a beköltöző marosi székelyek adták – virágkorában több volt egyszerű útellenőrző- vagy határvárnál, minden bizonnyal a környék népének régi központja, írott forrásokban nem szereplő „*Vetus Forum*”-a lehetett.

A XI–XII. századnál mindenképpen későbbre keltezendő székelyföldi kővárak kérdése, ha lehet, még nyitottabb.³⁶ Egyre valószínűtlenebbnek tűnik, hogy valamennyi ilyen vár királyi kézben levő határvár lett volna, várrendszer(ek)be való illesztésük is több mint kétséges. Mind több adat és szempont utal viszont arra, hogy egyes ilyen erősségek feudális magánbirtokok tartozékai lehettek. Sokatmondó tény, hogy többük azon a Csík- és Háromszék között elterülő, a Székelyföldhöz soha nem tartozó, Fehér megyei szigeten és közvetlen környékén fekszik, mely a középkorban az Apor és a Hidvégi Mikó család birtoka volt. A két birtoktest oklevelekben gyakorlatilag nem szereplő várai között ritka kivétel a torjai Bálványos-vár³⁷ mellett a sepsibükszádi Sólyomkő vára, mely utóbbiról egy 1366-os oklevélből derül ki, hogy a hidvégi Mikók tulajdonában volt.³⁸ A fenti enklávé különböző típusú váraihoz hasonló erősségek a Székelyföld más pontjain is ismertek, így csábfőnnek tűnik annak feltételezése, hogy ezeken a helyeken is megyei területen fekvő, szigetszerű magánbirtokokkal számolhatunk, melyeket utólag a székelység bekebelezett. Ez a folyamat, amennyiben a dolgok valóban így történtek, egyáltalán nem tekinthető rendkívülinek, ugyanis a Székelyföld olykor erőszaktól sem visszariadó terjeszkedése megyei területek rovására számos középkori oklevéllel bizonyítható.

A középkori székelyek menedékhelyül őskori földvárakat is felhasználtak. Jó példa erre a nagyalambfalvi dákkori földvár sáncainak megújítása, árkainak újraásása a XIII. század folyamán, valamint az a sajátos védelmi együttes, melynek feltárása Homoródalmás határában jelenleg is tart.³⁹ Ez utóbbi helyen a Vargyas-patak szurdokvölgyének barlangjait használta fel, szintén őskori előzmények után, a környék menedéket kereső népe, melyekből XIII–XVIII. századi kerámia került elő. A barlangokhoz vezető utat a középkorban sánccal zárták le úgy, hogy az így lehatárolt területbe egy kisméretű, az Árpád-korban újra használt dákkori földvárat (*Pipások dombja*) is belefoglaltak. A sáncon kívül egy patkóíves szentélyű, késő Árpád-kori kis templom

romjai találhatóak. A lelőhelyen az utóbbi évek ásatásai XII/XIII–XIV. századi kerámiát tártak fel.⁴⁰

A Székelyföld késő középkorának jobb megismerését az elmúlt évtizedek folyamán általában nem sorolták a kutatás fő feladatai közé, ennek ellenére számos ásatás és városi leletmentés melléktermékeként, továbbá a múzeumok tevékenységétől többé-kevésbé független templomrenoválások révén a térség XIV–XVII. századi tárgyi emlékéanyagáról egyre többet tudunk.

Összefüggő késő középkori falurészletet eddig csak a keresztúr-széki Csekefalván sikerült feltárni.⁴¹ A települések archaikus vonása, hogy az Árpád-korban általánosan használt veremházak itt még a XIV–XV. századig kimutathatók, ugyanakkor a XIV. századtól már földfelszínre boronatechnikával épített, több osztatú lakóházakkal is számolhatunk (Fiatfalva, Csernáton)⁴², Csekefalván egy XVII. századi pince is előkerült. Izgalmasnak ígérkezik a befejezetlen és közöletlen csíkszentmihályi faluásatás, ahol a XVII. században elpusztult *Cibrefalva* felszíni házmaradványai a legelő gyeprétege alatt meglepően jó állapotban tárhatók fel.⁴³ A késő középkori székelyföldi házak elengedhetetlen tartozékai – nemcsak a rangosabb épületekben – a kályhaszemekből és díszes kályhacsempékből összeállított kályhák.⁴⁴ A kályhacsempék döntő többsége mázatlan, vagy vörös-fehér festés borítja. Díszítésük erősen provinciális-népi ízű, de igen változatos mintakincset örökít meg, melyen a távoli nagy központok jellegzetes alkotásainak (pl. a budai lovagalakos kályhának) visszfénye is tükröződik. A módosabb megrendelőre utaló mázas és/vagy átört csempék a leletanyag igen kis részét teszik ki. Néhány esetben (Kányád, Székelykeresztúr) a leletek óvatosságot kályharekonstrukciót is lehetővé tesznek.⁴⁵ A számos, jól keltezhető csempe-együttes (Csekefalva, Csíkszentkirály, Csíkszentmihály-Cibre, Fiatfalva, Gyergyószárhegy, Kányád, Marosvásárhely, Székelykeresztúr) a székelység késő középkori tárgyi emlékéanyagának legnívósabb részét képezi, melynek további kutatása helyi műhelyekre, tágabb erdélyi kapcsolatokra és a székelyföldi csempekészítés Moldva felé történő kisu-gárgázására éppúgy fényt vethet, mint a különböző korú és rendeltetésű tüzelőalkalmatosságok újabb, hitelesebb rekonstrukciójára.

A csekefalvi faluásatás éremmel jól keltezett XVI–XVII. századi kerámiája alapul szolgálhat egy nagyobb térség késő középkori-kora újkori, illetve ebből megszülető „népi” kerámiájának feltárásához, a késő középkori leletanyag egésze pedig a történeti néprajz szilárdabb megalapozásához járul hozzá.

Az utóbbi évek székelykeresztúri leletmentései a középkori Keresztúr mezőváros tárgyi emlékeit hozták napfényre. Figyelemre méltók azok a leletek, melyek a környező falvak hagyatékánál színvonalasabb használati tárgyakra (asztali kerámiára, üvegedényekre, importból származó kisleletekre, igényesebb kályhacsempékre) és mesterségekre (vas- és színesfémművelésre, bőrművességre) utalnak, de jelentősek azok az ásatási eredmények is, melyek a környék falusi templomait messze felülmúló méretű keresztúri plébánia-templom középkori építéstörténetét tisztázták.⁴⁶

Ennél is több eredménnyel kecsegtetnének az 1980-as évek elején úraindult, majd megtorpant székelyudvarhelyi kutatások, ahol az eddigi leletek és a település neve egy római castrum romjaira épült királyi/királynői curtis

maradványait sejtetik, melyre (a késő Árpád-korban?) domonkos kolostor épült. Az egyházi épületek alapfalait és a templom körüli temető kis részletét Ferenczi István még közöletlen ásatása tárta fel. A rendkívül fontos történeti mondanivalót hordozó leletegyüttes további ásatása, a korábbi maradványok fölé emelt, ma is álló, XVI–XVII. századi vár jól dokumentált falkutatása, akárcsak a város belterületén gyűjthető középkori emlékek nyomán indítandó leletmentések, a Jézus-kápolna és a Budvár hitelesítő ásatásával együtt a jövő kiemelt feladatai közé tartoznak.

A székely főrendű (primor) családok udvarházainak kutatása izgalmas, de a szóba jöhető lelőhelyek újkori beépítettsége miatt csak nehezen megvalósítható feladat, melynek ma még egyetlen példajaként említhetjük a XVI–XVII. századi gyergyószárhegyi Lázár-kastély helyreállítással egybekötött falkutatását és ásatását.⁴⁷

Összefoglalásunkat már a művészettörténet felé terelné a Székelyföld középkori templomait is érintő javítások, renoválások áttekintése, melyek évről évre újabb késő középkori részleteket hoznak napfényre. Itt csupán az 1992-es év legjelentősebb felfedezését, a székelydályai református templom eddigi ismeretlen Szent László-falképének feltárását említem.

A Székelyföldön feltárt középkori leletanyag áttekintése után, mérlegelve az anyag mennyiségét és feldolgozottsági fokát is, elkerülhetetlennek tűnik annak újbóli megállapítása, hogy a szóban forgó leletek nem különbözőnek a középkori Magyarország más területein kiasott hasonló tárgyaktól, illetőleg a különbségek nem nagyobbak, mint az ország különböző vidékei között általában megfigyelhető, regionális jellegű eltérések.

Nem sikerült a székelyek korai sírjaiban – a kunok vagy jászok példájára – különleges temetkezési szokások vagy viselet nyomára bukkanni, ami esetleg nem magyar eredetüket valószínűsíthette volna, de kerámiájuk, használati tárgyaik, településeik és településneveik sem utalnak ilyesmire. E sorok írója a napfényre került emlékananyag alapján azok véleményével ért egyet, akik az Árpád-kori székelyeket a magyarság szerves részének és nem valamilyen törökül beszélő, csatlakozott nép éppen elmagyarosodott leszármazottainak tekintik.⁴⁸ Egy korábbi csatlakozás régészeti bizonyítását rendkívüli mértékben nehezíti, hogy a székelyekkel kapcsolatba hozható XII–XIII. századi erdélyi leletek időben nagyon messze esnek hipotetikus csatlakozásuknak a magyar honfoglalást megelőző időpontjától.⁴⁹ Mivel a székelység „őstörténete” egyértelműen Erdélyen kívüli területekhez kötődik, a további kutatás szempontjából döntő jelentőségű lenne, ha a székelyek korai kárpát-medencei szállásterületeiről is rendelkezniénk végre nagy valószínűséggel székely eredetű, értékelhető leletanyaggal.

Az Erdélyben feltárt Árpád-kori székely leletekből ha idegen eredetet nem is, de számos archaikus vonást feltétlenül ki lehet olvasni. Ezek között a XII–XIII. században már szokatlan temetkezési szokásokat éppúgy említhetjük, mint a kerámia számos régies vonását vagy a veremházak feltűnően kései előfordulásait.

Györffy György vette észre, hogy a „három nembéli” székelyek (főemberek/primorok, lófők és közsékelyek) középkori tagolódása a Szent István törvényeiben tükröződő *comes-miles-pauper* rétegződésnek felel meg, és

ugyanő jó párhuzamokat talált a székely nemek és ágak, illetve a magyar nemesi, várjobbágyi és udvarnoki *genusok*, valamint a székely katonai szervezet és a várjobbágyok hasonló szervezete között.⁵⁰ Mindez nem meglepő, ugyanis a székelyek már Erdélybe költözésük előtt is mint határőrök Árpád-kori magyar megyék királyi várbirtokain éltek. Társadalmi tagolódásuk is az Árpád-kor berendezkedését és nem a honfoglalók társadalmát vagy a „nemzeti egyenlőségen alapuló társadalmi rendet” példázza. Ami a székelység három nagy társadalmi rétegét illeti, közülük az elsőre Árpád-kori oklevelek, az utóbbira korabeli régészeti leletek utalnak. Figyelemreméltó régészeti adalékot jelentenek e tekintetben a Székelyföldön már elég szép számban előkerült XIII–XIV. századi kétélű kardok, melyek a könnyűlovas „köznépbeli” székelyeknél módosabb és nehezebb fegyverzetű réteg felszereléséből származnak, és egyben arra figyelmeztetnek, hogy a székelység feudalizálódásának, társadalmi tagolódásának folyamatát pusztán írott források segítségével ismét csak megkétszerezhetjük.

Jegyzetek

1. Mesterházy Károly: Székelyek és magyarok. A székelyföldi régészeti kutatások tanulságai. *Archaeologiai Értesítő* 101. (1974) 260–262.
2. Székely Zoltán: Kora középkori települések a Székelyföldön (XI–XIV. század). *Veszprémi Történelmi Tár* 1990. 10–11. Az ásátásokról Székely Zoltán korabeli közlései: *Aluta* VI–VII. (1974–1975) 35–55. (Fiatfalva); *Materiale si cercetari arheologice* IX. (1970) 312., X. (1973) 221.; *Aluta* III. (1971) 129–130. (Kézdi-polyán)
3. Mályusz Elemér: Gróf Kemény József oklevélhamisítványai. *Levéltári Közlemények* 59. (1988) 2. 197–216.
4. Székely Oklevéltár I. 29–31., Anjou-kori Oklevéltár (Szerk. Kristó Gyula) Bp. – Szeged, 1990, I. 74.; vö. Albert Dávid: A székelyudvarhelyi vár. *Székelyudvarhely*, 1991. 5.
5. Székely Oklevéltár I. 8. 17.
6. Uo. 62–63.
7. Székely Zoltán: Adatok Dél-Kelet Erdély erődítményeinek és lakóház-típusainak kérdéséhez. *Aluta* VIII–IX. (1976–1977) 73.; Uő.: Asezarea din epoca bronzului de la Sinzieni. *Aluta* XIV–XV. (1983) 52.
8. Székely Oklevéltár I. 38–39. 40–41.
9. Uo. 68–69. 115–116.
10. Székely Zoltán: Pecenegitii in sud-estul Transilvaniei. *Aluta* XVII–XVIII. (1985–1986) 197–210.
11. Ferenczi István: A Nagyküküllő menti Bögöz községnek és nevének eredetéről. *A Székelykeresztúri Múzeum Emlékkönyve* 1974. 165–182.; Ferenczi, Géza–Ferenczi, István: Sapatari arheologice la Mugeni III. *Acta Musei Napocensis* XIV. (1977) 295–304.
12. A kelet-erdélyi „várláncolatok” és a körülöttük kibontakozott vita legfontosabb irodalma: Ferenczi, Alexandru: Cetati antice in judetul Ciuc. *Anuarul monumentelor istorice. Sectia pentru Transilvania* 4. (1938) 235–352.; Horedt, Kurt: Zur siebenbürgischen Burgenforschung. *Südost-Forschungen* VI. (1941) 576–614.; Ferenczi

- Géza-Ferenczi István: Székelyföldi gypük. *Korunk* XXXI. (1972) 305–312.; Székely Zoltán: Adatok Dél-kelet Erdély erődítményeinek és lakóház-típusainak kérdéséhez. *Aluta* VIII–IX. (1976–1977) 73–110.; Benkő Elek: Kelet-Erdély „korai” kővárai. *Castrum Bene* I. (1989) 68–85.; Ferenczi István: Megjegyzések (...). *Műemlékvédelem* XXXV. (1991) 220–226.; Benkő Elek: Szent László-kori kővárak Erdélyben? *Uo.* 227–236.
13. A legutóbbi ilyen elképzelés és bírálata: *Magyar Tudomány* XXXVI. (1991) 11. sz. 1397–1403. (Benkő Elek: Ion I. Russu: *Romanii si secuii*. Bucuresti 1990.)
 14. Horedt, Kurt: Asezarea de la Sf. Gheorghe-Bedehaza. *Materiale si cercetari arheologice* II. (1956) 7–39.; Preda, Constantin: *Sapaturile arheologice de la Sincraieni*. *Uo.* VI. (1959) 833.; Székely Zoltán: A kezdeti hűbérkor kutatásának néhány kérdése Erdély délkeleti részében (X–XIII. sz.). *Aluta* 1971. 158–159.; Ferenczi, Géza-Ferenczi, István: *Sapaturi arheologice la Mugeni* III. *Acta Musei Napocensis* XIV. (1977) 295–304.; Székely Zoltán: Kora középkori települések a Székelyföldön (XI–XIV. század). *Veszprémi Történelmi Tár* 1990. 3–19.; Benkő Elek: *A középkori Keresztúr-szék régészeti topográfiája*. Bp. 1992.
 15. Székely Zoltán: A kezdeti hűbérkor (...) *Aluta* 1971. 158–159., 6–7. tábla.; Zaharia, Eugenia: *Sapaturile arheologice de la Bratei. Materiale si cercetari arheologice* XV (1983) 449–451.
 16. Nägler, Thomas: *Die Ansiedlung der siebenbürger Sachsen*. Bukarest, 1979. 113–114.; Bóna István, In: *Erdély rövid története* (Főszerk: Köpeczi Béla) Bp. 1989. 154.; hasonló eredményre jutott ugrai kutatásai nyomán Radu Popa is: Popa, Radu-Stefanescu, Radu: *Santierul arheologic Ungra. Materiale si cercetari arheologice* XIV. (1980) 496–503.
 17. Benkő Elek: *A középkori Keresztúr-szék régészeti topográfiája*. Bp. 1992. 29–30. (Továbbiakban: Benkő: *Keresztúr-szék*.)
 18. Székely Zoltán: Korai középkori temetők Délkelet-Erdélyben. *Korunk Évkönyv*. Kolozsvár, 1973. 219–228.
 19. Horedt, Kurt: *Das frühmittelalterliche Siebenbürgen*. Thaur/Innsbruck, 1988. 112.; Bóna István: A székely kérdés mai állása egy régész-történész szemszögéből. In: *Történelem, régészet, néprajz*. Debrecen, 1991. 13–15.; *Uő.*: *Korunk* II. (1991) 12. sz. 1529–1536. Lásd még a 16. jegyzetet.
 20. Székely, Zoltán: *Necropola medievala de la Peteni. Studii si cercetari de istorie veche* 41. (1990) 87–110.; *Uő.*: *Necropola din epoca feudalismului timpuriu de la Zabala*. 1973. Ez utóbbi tanulmány a kiszedése és tördelése után betiltott *Studii de istorie a nationalitatii maghiare* II. kötetének 11–32. lapján jelent volna meg.
 21. *Magyar pénztörténet*. Bp. 1916. 236–273.
 22. *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza* II. Bp. 1987. 113.
 23. Lukács Antal és Radu Harhoiu (*Régészeti Intézet*, Bukarest) ásátása.
 24. Benkő: *Keresztúr-szék*. 209–238.
 25. Kónya Ádám: *A kőkösi középkori templom*. *Aluta* 1970. 157–162.; Dávid László: *A középkori Udvarhelyszék művészeti emlékei*. Bukarest, 1981.; Székely, Zoltán: *Cimitirul si biserica datind din feudalismul timpuriu de la Chileni. Materiale si cercetari arheologice* XVI. (1986) 215–224.; *Uő.*: *Kora középkori települések a Székelyföldön* (XI–XIV. század). *Veszprémi Történelmi Tár* 1990. 6–15.; Benkő: *Keresztúr-szék*.
 26. Székely Zoltán: *Délkelet-Erdély a VI–XIII. században*. *Aluta* VI–VII. (1974–1975) 67. 6–7. ábra; Dávid László: i. m. 295., 318–321.; Bóna István, In: *Erdély története* (Főszerk. Köpeczi Béla) I. Bp. 1988. 581.

27. Kralovánszky, Alán: Baukunsthistorische Angaben zur Frage des Auftauchens des vierapsidalen Kirchentypus in Ungarn. *Folia Archaeologica* XXXV. (1984) 125–127.
28. Beldie, Mariana: „Rotonda” din Odorheiu Seculiesc si problema datarii monumentului. *Revista Muzeelor si Monumentelor* 1974. 1. 59–62.
29. Székely Oklevéltár I. 272–280., téves, 1493-as kelettel.
30. Uo. I. 109–112.; III. 33–36.
31. Aluta XII–XIII. (1980–1981) 42–49.
32. Bóna István, In: Erdély rövid története 148.
33. Bóna István, In: Erdély története I. 223.
34. Uo. 234.
35. Székely Oklevéltár passim; Kelemen Lajos: Művészettörténeti tanulmányok II. Bukarest, 1982. 30–37.; Györffy György: Gyulafehérvár kezdetei, neve és káptalanjának registruma. *Századok* 117. (1983) 5. sz. 1134.
36. Lásd a 12. jegyzetet
37. Entz, Géza: Die Baukunst Transilvaniens im 11–13. Jahrhundert. II. *Acta Historiae Artium* XIV. (1968) 129., 165–166.; Györffy György: Az Árpád-kori Magyarországi történeti földrajza II. Bp. 1987. 202.; Székely Zoltán: Adatok Dél-kelet Erdély (...) Aluta VIII–IX. (1976–1977) 73., 81–87.
38. Benkő Elek: Szent László-kori kővárak Erdélyben? Műemlékvédelem XXXV. (1991) 4. 236., 24. jegyzet. Az 1421-ben *munimentum ac turrium Solyomkew*-t említő oklevél (Székely Oklevéltár I. 117–118.) Kemény-féle hamisítvány.
39. Ferenczi Géza és Viorica Soiom ásátása.
40. Közöletlen leletek a Csíkszeredai Múzeumban. Lásd: Marcu, Mariana: Vechi cercetari in pesterile de la Meresti. *Muzeul National* III. (1976) 73–95.; Dávid László: i. m. 142–143.; Ferenczi Géza: Újabb adalékok a moldvai csángók kérdéséhez II. *Korunk* I. (1990) 3. 382.
41. Benkő Elek: Keresztúr-szék 57–71.
42. Uo. 189–191.; Székely Zoltán, *Veszprémi Történelmi Tár* 1990. 5., 7.
43. Ferenczi Géza és Szócs János ásátása. Közöletlen leletek a Csíkszeredai Múzeumban.
44. Benkő Elek–Uggy István: Székelykeresztúri kályhacsempék. Bukarest, 1984.
45. Közöletlen ill. részben feldolgozott leletek a Székelykeresztúri Múzeumban, lásd: Benkő Elek: A középkori Keresztúr-szék régészeti topográfája. Bp. 1992. 160–162., 69–72. tábla.
46. Benkő: Keresztúr-szék
47. Munteanu, Luminita: Cercetari arheologice si istorice efectuate la castelul Lazarca. *Cercetari arheologice* VII (1984) 245–273.
48. Bóna István: A székelyek eredete. *Rubicon* 1992. 3. sz. 27.
49. Fodor István: A kettős honfoglalás. *Rubicon* 1992. 3. sz. 25.
50. Györffy György: A magyarság keleti elemei. Bp. 1990. 9., 75.; megjelent: *Századok* 92. (1958) 44–76.

Elek Benkő

Ergebnisse und Aufgaben der archäologischen Forschungen über die Szekler und das Szeklerland

Der Autor bietet einen Überblick über die jetzige Lage der archäologischen Forschung über das Szeklervolk und das Szeklerland (Ost-Siebenbürgen, Rumänien) im Mittelalter als solch einer Forscher, der in den 1980-er Jahren im Szeklerland auch selbst als Archäolog tätig war. Die Forschungen nach den Szeklern, dieser siebenbürgischen ungarischen Volksgruppe beträchtlicher Bevölkerungszahl werden – nebst dem, für die Minderheitsforschungen bis heute ungünstigen rumänischen innenpolitischen Klima – auch von der Tatsache in bedeutendem Maße verhindert, daß die bisherigen Ausgrabungen, von einigen Ausnahmen abgesehen, noch immer nicht publiziert worden sind, man hat aber gleichzeitig auch viele falsche Theorien an Hand von mangelhaft bekannten und publizierten Fakten aufgestellt. Die Zahl der letzteren sind auch von den bis heute als authentisch verwendeten falschen Urkunden von József Kemény (1795–1855) erhöht worden. Die Folgerungen aus den falschen Urkunden oder mißverstandenen/falsch interpretierten archäologischen Funden auf das Vorhandensein einer zahlreich vermuteten rumänischen oder petschenegischen Bevölkerung im Szeklerland gehört zu den Realitäten des arpadenzeitlichen Siebenbürgens genauso nicht, wie die heutzutage völlig überholte Theorie über die szeklerische „Urbesetzung“ dieses, früher für unbewohnt gehaltenen Gebietes.

Es ist schon auf Grund der historischen und archäologischen Forschungen der letzten Jahrzehnte evident, daß die Übersiedelung der Szekler nach Ost-Siebenbürgen die letzte, auch in sich selbst mehrstufige Station eines längeren siedlungsgeschichtlichen Prozesses gewesen war. Die archäologischen Ausgrabungen im Szeklerland betrafen oft die der ungarischen Landnahme vorangegangenen, weit ausgebreiteten Dörfer der slawischen Bevölkerung, anstatt deren die Bevölkerung der frühen Arpadenzeit ein neues, auf Grund von neuen, von der vorherigen abweichenden Prinzipien ausgestaltetes Besiedlungssystem entwickelt hatte. Diese, überwiegend ungarische Bevölkerung lebte in Rahmen von Komitaten, u.zw. auf dem Gebiet der Komitate Torda, Küküllő und Fehér, an deren östlichen Rändern die Könige des Arpadenhauses im Laufe des 12.–13. Jhs. in mehreren Wellen Szekler als Grenzwächter aus Süd-Siebenbürgen und aus dem Komitat Bihar westlich von Siebenbürgen angesiedelt hatten. Die Aufgliederung des von verschiedenen Gebieten übersiedelten, voneinander abweichende Dialekte sprechenden, in verschiedenen Komitaten aufgeteilten Szeklervolkes in Stühlen hat sich vermutlich früher, als im bisher allgemein angenommenen 14.–15. Jahrhundert ausgestalten. Das ethnische Bild des Gebietes im 13.–14. Jahrhundert wird von den sich in den Bereichen der unter den Szeklern einkeilenden Komitatsenklaven nachweisbaren kleineren Gemeinschaften der Ruthenen und von der, an das Szeklerland grenzenden deutschen (sächsischen) Bevölkerung von stattlicher Anzahl ergänzt, sowie von den seit dem Spätmittelalter sporadisch auftauchenden Rumänen vervollständigt. Nach einem Überblick der Freilegungen von mittelalterlichen Dörfern, Kirchen,

Friedhöfen und Burgen zieht der Verfasser die Folgerung, daß die vorgekommenen Funde von den ähnlichen Gegenständen aus anderen Gebieten des mittelalterlichen Ungarns nicht abweichen, bzw. die Unterschiede sind nicht größer, als die, unter den verschiedenen Landschaften des Landes allgemein bemerkbaren Abweichungen regionalen Charakters. Es ist nicht gelungen, auf die Spuren von besonderen Bestattungsriten oder einer besonderen Tracht in den frühen Bestattungen der Szekler – wie z.B. bei den Kumanen oder Jasygen – zu kommen, die eventuell auf ihren nicht-ungarischen Ursprung hinweisen würden. Der Autor ist mit der Meinung von den Forschern einverstanden, die die Szekler der Arpadenzeit als einen organischen Teil des Ungartums, und keinesfalls als frisch madjarisierte Abkömmlinge von irgendeinem türkisch sprechenden Hilfsvolk betrachten. Er bemerkt zugleich, daß es, nachdem die „Urgeschichte“ des Szeklervolkes eindeutig an die Gebiete außerhalb Siebenbürgens gebunden werden kann, vom Gesichtspunkt der weiteren Forschung aus von grundlegender Bedeutung wäre, über bewertbares Fundmaterial mit großer Wahrscheinlichkeit szeklerischen Ursprungs auch von den frühen Quartiergebietern der Szekler im Karpatenbecken zu verfügen.

Elek Benkó

*Results and tasks of archaeological research concerning
the Szeklers and Székelyföld*

The author surveys the present situation of the archeological research of the Szeklers and Székelyföld ('Szeklerland', Eastern Transylvania, Rumania) in the Middle Ages with the eye of a researcher who was working in Székelyföld in the 1980s himself. In addition to the internal political climate in Rumania still unfavourable for minority researches, the research of the Szeklers, this significantly large Magyar ethnic group in Transylvania, has been hindered by the fact that the excavations done so far have not, with a few exceptions, been published in detail and that at the same time a number of erroneous theories have been erected upon incompletely known and partially published facts. The number of these have been further increased by the forged documents of József Kemény (1795–1855), which are still used as genuine. Neither the existence of the assumedly large Rumanian or Pecheneg population conjectured from the forged charters or misunderstood archaeological findings nor the by now entirely outdated idea of the Szekler „Ur-Conquest” of the territory previously believed to have been empty, belong among the realities of Transylvania during the Árpád era.

Thanks to the historical and archaeological researches of the last decades, it is now obvious that the moving of the Szeklers into Eastern Transylvania was the last, but in itself also a multiple-stage, step in a longer process of settlement history. The archaeological excavations in Székelyföld many times touched the extensive villages of the preceding Slavonic period, which were replaced with a new network of settlements based on new, different

principles by the population of the early Árpád era. This mostly Magyar population lived within the framework of counties, in the territories of Torda, Küküllő and Fehér counties, and Szeklers were settled from Southern Transylvania and Bihar county west of Transylvania upon the eastern borders of these counties during the 12–13th centuries by the kings of the Árpád dynasty with the defense of the borders in view. The Szeklers, resettled from various places, speaking different dialects of Hungarian and divided into different counties, formed their own administrative units (*székek*) earlier than the hitherto usually assumed 14–15th centuries. The ethnic picture of the region in the 13–14th centuries is complemented by smaller, settled Ruthenian communities in the county enclaves wedged among the Szeklers and by a sizable German (Saxon) population along the borders of Székelyföld, and is completed by Rumanians, who appeared sporadically from the late Middle Ages.

After surveying the mediaeval village, church, cemetery and castle excavations in Székelyföld, the author concludes that the findings are not different from similar objects found in other parts of mediaeval Hungary, and/or that the differences do not amount to more than the generally observed regional variations. Unlike in the case of the Cumans or Jazygians, it has been impossible to find traces of special funeral customs or garbs in the early Szekler graves that would perhaps make their non-Magyar origin probable. The author agrees with those who regard the Szeklers of the Árpád era as an integral part of the Magyars and not as the Magyarified descendants of some Turkic speaking people that had joined the Magyars. He also adds that, since the earliest history of the Szeklers clearly connects them to regions outside Transylvania, it would be of crucial importance for further research if appreciable archaeological findings of very probably Szekler origin from the early Szekler settlement areas in the Carpathian Basin were available for scholars.